

אמר לו: הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב. פירוש, כשם ששונה עשיית חבורה משאר מלאכות שבת בכך שחייב בה המקלקל, הרי שאין בה דין 'מלאכת מחשבת' [שהרי המקלקלין בשבת פטורים מטעם חסרון ב'מלאכת מחשבת'], כך גם מתעסק בחבורה חייב, שהרי פטור מתעסק נובע גם הוא מדין 'מלאכת מחשבת', כדברי שמואל.

ויש להקשות, לפי מה שכתבו התוס' (בשבועות יט ובשבת עב וכאן – ע' שטמ"ק) שכאשר נתכוין לדבר המותר ונמצא שעשה דבר האסור, הריהו פטור בכל התורה משום בה – פרט למתעסק [פרט לחלבים ועריות – שכן נהנה] ואינו דין פרטי בהלכות שבת – א"כ באופן זה צריך להיות פטור אף בחבורה, שאין סברה לחייבו יותר משאר איסורי תורה, והרי כשמל בשבת וכסבור שהוא תינוק שזמנו היום להימול, הלא נתכוין לדבר המותר.

ודוחק לחלק בין סבור שהוא תלוש, שלפי מחשבתו אין כלל מלאכת שבת במעשהו, ובין סבור שהוא מל תינוק בזמנו, שגם לפי מחשבתו יש כאן מלאכה אלא שהתורה התיירה – שזה אינו בכלל 'מתעסק'. וצריך עיון (הגרעק"א).

יש להבין מדוע סבר הגאון ז"ל שדוחק לחלק כן, והלא לאביי אינו פטור משום 'מתעסק' אלא בשנתכוין להגבהה וחתך שהן פעולות שונות במהותן, אבל נתכוין לחתיכת התר וחתך איסור – חייב. ואם כן י"ל שגם רבא שחולק לא חלק אלא משום שנתכוין לחתיכת דבר חתוך, שהרי זה מעשה אחר, זה 'תולש' וזה 'חותך', אבל כשנתכוין לחתיכת דבר מחובר שיש לו התר לעשותו, ונמצא דבר אסור, אין כאן התעסקות בפעולה מסוג אחר. ויש לנו לצמצם במחלוקתם ולא לומר שנחלקו מן הקצה אל הקצה. וכן כתבו סברה זו בספר מנחת ברוך (י), ובקובץ שעורים (כתובות ו, אות יט).

[וע' גם בשפת-אמת שבאר מדוע הקשו דוקא על שמואל והלא קשה על ר' אליעזר עצמו שדרש מ'בה' פרט למתעסק, ומאידך חייב בתינוקות – ובאר שזאת ידע גם המקשה שלא פטר ר"א אלא כשמתכוין להתר, ואילו בתינוקות כיון שנתכוין למלאכה, אין זה בכלל 'מתעסק'. אבל על שמואל הקשה, שמשמע מדבריו שפוטר אפילו נתכוין לאיסור, כמו שכתב רש"י].

ואולם כבר כתב בחזו"א (הוריות טו, טז) שאין לחלק בכך, שהרי סבור שהוא שומן ונמצא שהוא חלב, נחשב 'מתעסק' (בגמרא שבת עג), אעפ"י ששתיהן פעולה אחת, וקרוב הדבר שהחלב והשומן אינם חלוקים כלל בטעמם. וכן הוכיח מדברי התוס' ועוד, שכל טעות שנתכוין לדבר התר, נחשב 'מתעסק'.

ואת הקושיא מתינוקות – כתב לישב: אפשר אין נקרא 'מתעסק' אלא בעוסק במלאכת היתר שאין לו מקום לחוש לאיסור, אבל במקום שניתנה שבת לידחות כגון מילה, שיודע שיש כאן מלאכה גמורה אלא שהותרה למצוותה, ונכשל בזה שלא היה הדבר כמצוותו – נקרא שוגג ולא מתעסק. ועע"ש שנשא ונתן בשאר דברי המנחת-ברוך. ואפשר לכוין בזה את דברי השטמ"ק כאן. וע' גם באריכות באור-שמח שבת א, ה; שו"ת עמודי אור כ; שו"ת אחיעזר ח"ג נג; ברכת מרדכי ח"א מא.

דף כ

אמר ר' יוחנן [ירמיה]: **עד כאן** – עד שתרגם ר' יוחנן – **לא נתגלתה טעמה** (כצ"ל) **של הלכה זו**. ויש מפרשים שמתיחס הדבר להמשך; **'עד כאן'** – עד שפרשוה (אמי) [אביי] בר אבין ורב חנניא בר אבין (רבנו גרשום).

ע"ע חכמה ומוסר לרש"ז זיו ח"א רכו.

(ע"ב) רבא אמר: להקדים איכא בינייהו' – וסברת תנא קמא שמחייב אחת, כי כשמתכוין להקדים הכיבוי להבערה או להפך, הרי הוא מקפיד על דבר אחד שיעשה מוקדם או מאוחר, אבל על הדבר

האחר אינו מקפיד עליו אם לא הקדימו או לא אחרו. על כן, על אותו שמקפיד בהקדמתו או באיחורו, כיון שנעשה ביחד עם הדבר האחר ולא הוקדם או אחר – פטור עליו, ועל אותו שאינו מקפיד עליו – חייב (עפ"י שיטה מקובצת י).

– כשם שנחלקו כאן, כך הדין לענין נר דולק ונר כבוי, שהדליק וכיבה בנפיחה אחת; לתנא קמא יתחייב אחת ולר' אלעזר בר"צ – שתים (כן משמע מדברי השטמ"ק באות יא).

– מבואר שבפעולה אחת יכול אדם להתחייב משום שתי מלאכות, ואף על פי שאין שינוי בפעולה שעושה בגלל המלאכה הנוספת. [וממה שאמרו (בשבת עג) זומר וצריך לעצים חייב שנים – אין ראייה, שיש לומר שמשנה בצורת הזמירה בגלל הצורך בעצים, והרי מתוך מעשהו ניכר שעושה שתי מלאכות] (ע' קרית ספר להמב"ט שבת ה; שו"ת שבט הלוי ח"ה כט).

הרמב"ם סתם ולא פרש אם חייב אחת או שתים, ואפשר מפני שספק לו אם הלכה כרבה בהסבר מחלוקת התנאים או הלכה כשאר ההסברים, ובליקדם אין מחלוקת אלא הכל מודים שחייב אחת או שתים. לכך סתם הדבר (עפ"י לקוטי הלכות ב'עין משפט' ח).

ר'ב אשי אמר: כגון שנתכוין לכבות והובערו מאיליהן ותנא קמא סבר לה כרבי שמעון דאמר דבר שאין מתכוין פטור, ורבי אליעזר ברבי צדוק סבר לה כרבי יהודה דאמר דבר שאינו מתכוין חייב. התוס' הכריחו שמדובר כאן באופן של 'פסיק רישיה' בהבערת הגחלים, כלומר שמוכרה שע"י חיתויו יובערו גחלים, שאם לא כן הלא הכל מודים שאין חיוב חטאת בדבר שאינו מתכוין במלאכות שבת, ואפילו ר' יהודה שאוסר לא אסר מן התורה אלא בשאר איסורים אבל לא בשבת מפני שאין זו 'מלאכת מחשבת'.

ואעפ"י שב'פסיק רישיה' מודה ר' שמעון שאין לפטור משום 'דבר שאינו מתכוין' – כאן פטור לר' שמעון משום 'מלאכה שאינה צריכה לגופה'. [ומה שאמרו בגמרא 'דבר שאינו מתכוין' – לאו דוקא]. ואולם יש מדייקים מדברי הרמב"ם (שגגות ז, יב) שחולק על פירושו זה, שהרי הרמב"ם פוסק מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, ובכל זאת יש לדייק מדבריו שאם אינו מתכוין להבערה פטור – הרי משמע שמדובר ללא 'פסיק רישיה', וכפשוט הדברים שסיבת הפטור היא 'דבר שאינו מתכוין'. ובאשר לקושית התוס', הלא גם ר' יהודה מודה שאין חיוב דאורייתא בדבר שאינו מתכוין במלאכת שבת, ולמה ראבר"צ מחייב – אפשר שהרמב"ם חולק על כך (עפ"י קהלות יעקב יומא יא).

ועוד יש לומר שר' אליעזר בר' צדוק שמחייב, זהו לפי שסובר מקלקל בהבערה חייב, ואם כן יצתה הבערה משאר כל המלאכות שאין צריך שתהא 'מלאכת מחשבת' שהרי חייבים עליה בקלקול, הלכך סובר ראבר"צ שכמו כן חייבים עליה ב'אינו מתכוין' [וכעין שאמרו לעיל בגמרא לענין חבורה 'הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב'], אם אך חייבים בדבר שאינו מתכוין בכל התורה, כי בהבערה אין דין 'מלאכת מחשבת' והריהי כשאר איסורי תורה (עפ"י קהלות יעקב יומא יב, ונכפל בכריתות יג; חדושי ר' שלמה היימאן כתובות ג).

ויש מפרשים שגם לדעת הרמב"ם מדובר כאן ב'פסיק רישיה', ואעפ"כ כיון שאינו מתכוין ואין נוה לו בהבערתם, חזר הדין להיות כ'דבר שאינו מתכוין' שבכל התורה שלר' יהודה חייב ולר' שמעון פטור, ופסק הרמב"ם כר' שמעון. והסבר הדבר, כי אמנם אין חסר כאן ב'מלאכת מחשבת' כיון שהוא 'פסיק רישיה' והרי נעשתה המלאכה בדעתו ומחשבתו, מאידך, סוף סוף אינו מעונין במלאכה ואין כאן כוונה ורצון (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי שבת י, יז).

או בדרך זו: בכל המלאכות אכן לדעת הכל פטור באינו מתכוין ואפילו ב'פסיק רישא', לפי שאין כאן 'מלאכת מחשבת', ואולם בהבערה סובר ר' אליעזר בר' צדוק שמקלקל חייב ולכן גם 'אינו מתכוין' חייב, אבל הרמב"ם פוסק מקלקל בהבערה פטור ולכן פטר גם בזה, וגרע מ'מלאכה שא"צ לגופה' כיון שאינו מתכוין ואעפ"י שהוא פסיק רישיה (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ג נו, ת, וכיז"ב בחדושי ר' שלמה היימן – ע"ש בח"א כתובות ג ובח"ב יט. וע' גם בשו"ת משנת ר' אהרן ה, ז כ).

באחיעזר נקט שם כדבר פשוט שמקלקל בהבערה פטור להלכה. ואילו בקה"י שם כתב להפך. וצ"ב. והחזון-איש (או"ח נד, ג) נקט בדעת הרמב"ם שאף בשאינו מתכוין להבעיר חייב (ב'פסיק רישיה').

'החותה גחלים בשבת להתחמם בהם והובערו מאליהן... והדתנא פטור קסבר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה' – שדרכן של גחלים אינה אלא לצליית בשר, וזה חתאן לצורך חימום ולא לצורך צלייה, הלכך הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. ועוד שמעצמן הובערו (רבנו גרשום). ויש מפרשים שמדובר בחותה בגחלים להתחמם שאין לו צורך לא בכיבויין ולא בהדלקתן, ולכן היא מלאכה שאינה צריכה לגופה (עפ"י תוס'. ע' חזו"א או"ח נד, ג).

פרק חמישי – 'דם שחיטה'

'אכל דם...'. נקט התנא לשון אכילה ולא שתייה – כשם שהכתוב הוציא איסור דם בלשון 'אכילה'. ואכן פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות ו) ששיעורו בכזית ולא ברביעית, כמאכלות אסורות ולא כמשקים (עפ"י אביר יעקב).

וכן מובאר מדברי הגמרא להלן (כב): 'לב בהמה הואיל ויש בו כזית'. וכ"מ בכמה מקומות. ע' לעיל יד. 'כזית דם' ועוד. וכבר עמדו המפרשים ממשעות הסוגיא ביבמות קיד: ששיעור שתיית דם ברביעית. וכן הביאו מדברי הרמב"ן ע"ז סו. ודנו אם יש לחלק בין דם נוזלי לדם קרוש – ע' בכל זה במנחת חינוך קמח, יג; רש"ש וערוך לנר יבמות שם; שו"ת בנין ציון ח"א מט-נד; חדושי הגר"ח; אביר יעקב ויד כהן כאן.

דף כא

'זאימא כל דם – כלל, עוף ובהמה – פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, עוף ובהמה אין מידי אחרינא לא... והא לא דמי כללא בתרא לכללא קמא... האי תנא דבי רבי ישמעאל...'. מדברי רבנו גרשום משמע שהשאלה היא למעט מ'כלל ופרט' דם חיה מאיסור דם [ואף על פי שחיה בכלל בהמה, נאמר שיש כאן מיעוט מיוחד לחיה]. ויתכן לפרש שהקושיא על דברי הברייתא 'אף כל...', והלא כלל ופרט הוא ואין לך להביא דבר אחר שאינו מפורט בכתוב.

יש להביא ראיה לפירוש זה, שהרי לפי מה שבארו בהמשך, 'אף כל' דברייתא בא לרבות כוי וכתנא דבי ר' ישמעאל שדורש בכללי ופרטי כגון זה. ומשמע שלפי דעת התנא שאינו דורש בכללי ופרטי כגון זה, אכן אין לנו אלא כלל ופרט. והרי לא מצינו דעה המתרת דם חיה – ומשמע מזה לכאורה כפירוש השני, שהנפקותא הוא רק כלפי כוי, והתנא החולק על תנדר"י יסבור שהוא ספק חיה ספק בהמה הלכך אין צריך לרבותו לאיסור דם, וכפי שכתב בשפת-אמת. וע"ע ערוך לנר ואמרי דב.